

Muzeum Polskich Formacji Granicznych

<https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/formacje-ochrony-granic/rys-historyczny/1918-1939/9396,Straz-Graniczna-1922-1923.html>
2024-11-17, 10:15

Straż Graniczna 1922-1923

W czasie od zakończenia działań wojennych w październiku 1920 r. do zawarcia pokoju w Rydze, granicę wschodnią wyznaczały linie frontów. Aby utrzymać porządek w strefie przyfrontowej Ministerstwo Spraw Wojskowych, w porozumieniu z Naczelnym Dowództwem Wojska Polskiego utworzyło w listopadzie Kordon Graniczny. Do pełnienia służby w różnych okresach czasu wykorzystano Baony Etapowe, Żandarmerię Wojskową, Policję Państwową, a także Baony Wartownicze. Podpisanie porozumienia pokojowego, umożliwiło rozpoczęcie prac nad przekształceniem system ochrony granicy na wschodzie.

Po rozwiązaniu w maju 1921 r. Naczelnego Dowództwa, Kordon Graniczny został przemianowany na Kordon Wojskowy na Byłym Froncie Wschodnim. Dla ochrony granicy wschodniej i północno - wschodniej (z wyjątkiem granicy z Litwą, gdzie pozostały Baony Etapowe), na miejsce zlikwidowanych Baonów Etapowych i Baonów Wartowniczych sformowane zostały Baony Celne, podporządkowane Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, a pod względem wykonywanych zadań - Ministerstwu Skarbu. W maju 1922 r. Rada Ministrów uchwaliła zmiany w systemie ochrony granicy wschodniej. Ministerstwo Skarbu przekazało Główną Komendę Baonów Celnych do dyspozycji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. [1] Konsekwencją tych uchwał była likwidacja Inspektoratów Granicy Wschodniej, a kolejnym krokiem zmiana nazwy formacji Baony Celne na Straż Graniczna.

W literaturze za datę powstania formacji uznaje się 23 maja 1922 r. (dzień podjęcia uchwały Rady Ministrów o reorganizacji ochrony granicy wschodniej). Jednak rozkaz przekształcający Baony Celne w Straż Graniczną wraz z nową strukturą organizacyjną ukazał się na początku listopada 1922 r. Wtedy też doszło do faktycznej zmiany. Dowódcą Straży Granicznej został gen. bryg. Władysław Jaksza-Rozen.

Z założenia miała być to podlegająca Ministerstwu Spraw Wewnętrznych specjalna formacja, składająca się z pieszych i konnych oddziałów zorganizowanych na wzór wojskowy. Pełnienie służby zamierzano powierzyć wyższym funkcjonariuszom, wywodzącym się z wojska. Niżsi funkcjonariusze mieli być rekrutowani ochotniczo wśród szeregowych żołnierzy mających za sobą służbę wojskową oraz szeregowców przeniesionych z armii. Niestety trudności gospodarcze kraju spowodowały odstąpienie od ochotniczego zaciągu i oparcie wyposażenia oraz uzupełnień kadrowych wyłącznie na armii. [2] Umundurowanie funkcjonariuszy Straży Granicznej różniło się od wojskowego jedynie jasno - zielonymi patkami z białymi wypustkami na kołnierzach bluz i płaszczy. Uzbrojenie, gospodarka i rachunkowość w oddziałach Straży Granicznej były identyczne jak w wojsku. Do czasu powstania intendencji oraz wybudowania własnych pomieszczeń na

kordonie, wszelkie zadania związane z zaopatrzeniem, opieką sanitarną i weterynaryjną jednostek Straży Granicznej realizowane były poprzez Dowództwa Okręgów Korpusów, na których terenie jednostki te stacjonowały. Pod względem karno – sądowym podlegały one właściwym terytorialnie sądom Dowództw Okręgów Korpusów lub sądom rejonowym.^[3]

W myśl rozkazu organizacyjnego Głównej Komendy Straży Granicznej z dnia 9 listopada 1922 r.^[4] formacja objęła ochroną granicę polsko - litewską, polsko - łotewską, polsko - radziecką oraz część granicy polsko - rumuńskiej. Organizacja Straży Granicznej oparta została o dwustopniowy podział administracyjny państwa. Przy Urzędach Wojewódzkich województw przygranicznych: białostockim, wileńskim, nowogródzkim, poleskim, wołyńskim, tarnopolskim w miejsce Wojskowych Inspektoratów Wojewódzkich powołano 6 Komend Wojewódzkich oraz sześciu Komendantów Wojewódzkich, (Komenda Wojewódzka Tarnopol powstała na etapie Komendy Powiatowej). Linie graniczne przydzielone Komendom Wojewódzkim podzielono na odcinki. Dla ich ochrony, przy starostwach utworzono Powiatowe Komendy. Granica obsadzona została Baonami Straży Granicznej, które przyporządkowano do poszczególnych Powiatowych Komend. W przeciwieństwie do poprzedniej formacji, odcinki granicy nie pokrywały się z granicami powiatów przylegających do granicy państwowej. Wstępny zarys struktury organizacyjnej zawarty został w zarządzeniu Głównego Komendanta Straży Granicznej z dnia 10. 11. 1922 r.^[5] Na jego mocy powołano: Główną Komendę ze Sztabem i Wydziałami, Szkołę Podoficerską, Komendy Wojewódzkie, Komendy Powiatowe (zmienione później na Powiatowe Komendy), Baony. Straż Graniczna działała w powyższym stanie do lipca 1923 r. Wcześniej podjęto decyzję o wygaszaniu działalności Straży Granicznej. W dniach 14-15 czerwca 1923 r. Minister Spraw Wewnętrznych zdecydował o likwidacji Straży Granicznej. Proces likwidacji miał trwać od 20 czerwca do 1 lipca 1923 r.^[6] Ze względu na skomplikowaną sytuację i trudności z przekazywaniem odcinków granicy Policji Państwowej, proces ten wydłużył się do połowy sierpnia 1923 r. Zlikwidowano 30 z 36 Baonów Straży Granicznej oraz wszystkie Komendy Wojewódzkie i Powiatowe Komendy. Pozostały jedynie baony działające na terenie Delegata Rządu w Wilnie, (powiaty: brasławski, dziśnieński, duniłowicki i wilejski). Baony Straży Granicznej Nr 9, 27, 28, 30, 31 i 33, po reorganizacji i zmianach dyslokacyjnych, pozostały na służbie do chwili objęcia całej granicy wschodniej przez Policję Państwową. W niezmienionej formie działała dalej Szkoła Podoficerska Straży Granicznej w Łomży.^[7] Pozostawionymi w służbie na granicy baonami dowodziła, wchodząca w skład Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Komenda Baonów Straży Granicznej, na czele której stał płk Antoni Gedke. Baony Straży Granicznej zostały ostatecznie zlikwidowane 31.10.1923 r.^[8] Dla zakończenia wszelkich formalności związanych z przekazaniem odcinków granicy (np. przekazanie nieruchomości, wyposażenia), powołano w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Likwidaturę do spraw b. Straży Granicznej, która działała do 22 marca 1924 r.^[9]

[1] ASG, SG1922-1923/GKSG/ 6, 11.

[2] ASG, SG1922-1923/GKSG/6, 7.

[\[3\]](#) ASG, SG1922-1923/GKSG/54.

[\[4\]](#) ASG, SG1922-1923/GKSG/77.

[\[5\]](#) Tamże.

[\[6\]](#) ASG, SG1922-1923/GKSG/13.

[\[7\]](#) Tamże.

[\[8\]](#) ASG, SG1922-1923/GKSG/13, 15.

[\[9\]](#) ASG, SG1922-1923/GKSG/15, 75.

